

Beheer van verwilderde ganzenpopulaties in Vlaanderen

Management of feral geese populations in Flanders

Gestion des oies retournées à l'état sauvage en Flandre

OLIVIER BECK & ANNY ANSELIN

Inleiding

In het Milieu- en Natuurbeleidplan 2 voor Vlaanderen (1997-2001) werd een afzonderlijk hoofdstuk gewijd aan 'Verlies van biodiversiteit'. Een concrete doelstelling binnen dit globale hoofdstuk, en meer bepaald in het kader van het aspect 'bevordering van het duurzame gebruik van de componenten van de biologische diversiteit' bestaat in het 'tegenaan van ongepaste (her)introducties'.

Nijlgans *Alopochen aegyptiacus* (© Yves Adams)

SAMENVATTING

Ongepaste introducties of herintroducties van exoten kunnen een probleem vormen voor de biodiversiteit. Vanuit dat wereldwijd onderschreven standpunt werd in het kader van Actie 117 van het tweede Milieu- en Natuurbeleidplan voor Vlaanderen een wetenschappelijk afwegingskader opgesteld voor het beheer van exoten. Een eerste meer concrete invulling bestond in het opmaken van een actiegericht beheersplan voor verwilderde ganzenpopulaties. Voor alle beschouwde soorten werden een aantal mogelijke maatregelen uitgewerkt in de vorm van een stappenplan. Naast het identificeren van de probleemsoorten en de inschatting van de omvang van het probleem is vooral het opstellen van een duidelijke beheer- of bestrijdingstrategie van groot belang. In de eerste plaats moet de vestiging van exoten zoveel mogelijk voorkomen worden. Eénmaal gevestigd is ingrijpen in het beginstadium van groot belang. Hoe ruimer verspreid en hoe groter de verwilderde populaties, hoe moeilijker het wordt om ze te bestrijden. Bestrijding kan het best gebeuren via een combinatie van maatregelen, zoals o.a. het schudden van de eieren én het wegvangen van adulten op de ruiplaatsen. De voorbije jaren werd deze strategie lokaal toegepast in een aantal gebieden zoals de Bourgoyen-Ossemeersen te Gent, maar om een duurzaam resultaat te bereiken is een meer grootschalige aanpak op landelijke of zelfs internationale schaal noodzakelijk.

ABSTRACT

Inappropriate introductions or re-introductions of exotic species can be a problem for biodiversity. Starting from this globally supported standpoint, in the context of Action 117 of the second Environment and Nature Management Plan for Flanders, a scientific decision framework was set up for the management of exotic species. A first more concrete addition was in the form of an action-led management plan for feral geese populations. For all species considered, a number of possible measures were worked out in the form of a step by step plan. Alongside the identification of problem species and an estimation of the extent of the problem, of great importance is the setting up of a clear management or control plan. In the first place the establishment of exotic species must be prevented as far as possible. Once established, dealing with them at an early stage is important. The more widespread and numerous is the feral population, the more difficult it is to control. Control can best be done via a combination of measures such as agitation of eggs and capture of adults at moulting places. In recent years this strategy has been locally applied in a number of locations such as Bourgoyen-Ossemeersen at Ghent, but to achieve a lasting result, a larger scale approach on a national or even international scale is necessary.

RÉSUMÉ

Des introductions ou des réintroductions incongrues d'espèces exotiques peuvent causer un problème pour la biodiversité. Pour la Flandre on a établi un plan de gestion, bénéficiant de soutien international, pour les espèces exotiques. La rédaction d'un plan de gestion des populations retournées à l'état sauvage fut la première étape. Pour toutes les espèces prises en considération, on a élaboré un certain nombre de mesures pour un programme échelonné. A part l'identification des espèces à problèmes et l'évaluation de l'ampleur du problème, la mise en place d'une stratégie de gestion et d'éradication est importante. D'abord il faut éviter que les espèces exotiques s'installent. Une fois que la population s'est établie, il faut intervenir au stade initial. Une population qui s'est dispersée et qui s'est accrue, est plus difficile à combattre. L'éradication se réalise par une multitude de mesures combinées: secouer les oeufs et enlever les adultes sur les lieux de la mue. Ces dernières années, cette stratégie a été localement appliquée dans certaines régions, telle que Bourgoyen-Ossemeersen à Gand, mais pour obtenir un résultat durable, une approche à grande échelle – locale ou même internationale – s'impose.

Deze doelstelling werd hierin als volgt verduidelijkt: "Het onverstandig omgaan met soorten kan ten slotte ook de vorm aannemen van ongepaste introducties of herintroducties. Er worden dan organismen in het milieu gebracht die de inheemse of aanwezige planten en dieren bedreigen. Gekende voorbeelden zijn de Muskusrat en de Amerikaanse vogelkers. Veelal gaat het om 'accidentele' introducties. Dit kan een probleem zijn bij het belangrijker wordend gebruik van genetisch gemodificeerde organismen, zoals ziekteresistente gewassen. Over de mogelijke gevolgen hiervan is nog maar weinig geweten.(...). Voor de bestaande problemen zullen concrete acties worden opgezet, die variëren naar gelang van de specifieke situatie (aard van de betrokken soort, potentiële bedreiging voor een concrete soort, gebied of ecosysteem)."

Ter realisatie van de doelstelling diende actie 117: het opstellen van een afwegingskader voor introductie van vreemde en gewijzigde biota. Ruim overleg in een expertenwerkgroep resulteerde in een rapport waarin een duidelijke achtergrondvisie werd geformuleerd inzake introducties en herintroducties in Vlaanderen (VAN DEN BERGE 2002).

Aangezien de aanwezigheid van invasieve exoten (zie kadertekst) onder watervogels (met in het bijzonder een aantal ganzensoorten) in Vlaanderen reeds langere tijd gekend is en in een aantal gevallen een grote bezorgdheid opwekt bij natuurbeheerders, werd een eerste invulling van dit afwegingskader gerealiseerd door aan deze soortengroep een onderzoeksopdracht te wijden (BECK *et al.* 2002b). Dit artikel tracht een samenvatting te geven van de belangrijkste aspecten uit deze opdracht, die de beheersproblematiek van verwilderde ganzen in Vlaanderen als onderwerp had.

Over welke soorten gaat het ?

De belangrijkste verwilderde ganzensoorten in deze context zijn de Canadese Gans *Branta canadensis*, de Nijlgans *Alopochen aegyptiacus*, de Brandgans *Branta leucopsis* en de Indische Gans *Anser indicus*. Zoals te zien op Figuur 1 zijn de populatie-aantallen van deze soorten de laatste jaren exponentieel toegenomen. Voor andere verwilderde ganzen, zoals de Magelhaengans *Chloephaga picta*, de Kogans *Anser albifrons* en de gedomesticeerde 'boerenganzen', loopt de toename (nog) niet zo'n vaart. Voor meer details over de historie en het

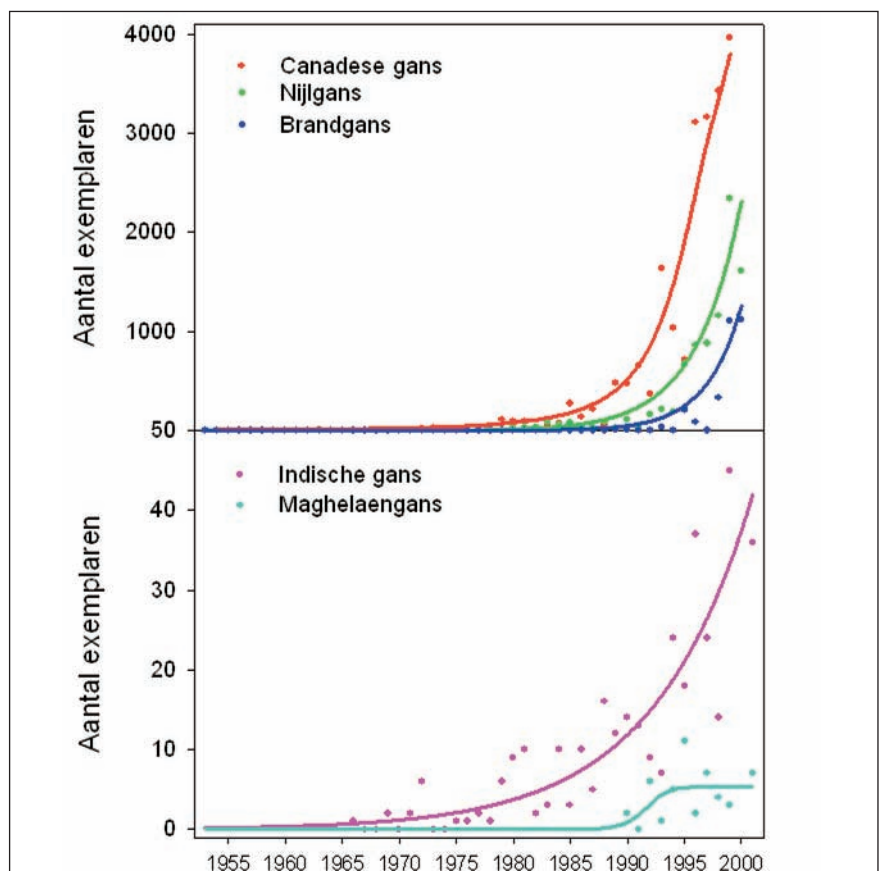
Definities

Een **exoot** of 'alien species' is een soort, ondersoort of lager taxon voorkomend buiten zijn natuurlijk areaal (vroeger of actueel) en dispersiemogelijkheden (d.i. buiten het bereik van waar het van nature voorkomt of waar het niet zou kunnen voorkomen zonder directe of indirecte menselijke introductie), met inbegrip van alle delen, gameten of voortplantingsstadia ervan die levensvatbaar zijn en aanleiding tot verdere vermenigvuldiging zouden kunnen geven (IUCN 2000).

Gespecialiseerde literatuur in verband met de exotenproblematiek is veelal een smeltpot van termen die al dan niet correct door elkaar gebruikt worden. Om hieraan zoveel mogelijk te ontsnappen zal in deze tekst veelal de term 'verwilderd' gebruikt worden. Dit lijkt ons het meest correcte, aangezien dan alle hier behandelde soorten worden gedekt. Termen als 'exotisch', 'uitheems', 'niet-inheems', 'inheems', 'allochtoon' of 'autochtoon' slaan immers enkel op de origine, de oorsprong van het betreffende organisme. Termen als geïntroduceerd, uitgezet en ontsnapt zeggen iets over het proces, de manier waarop een vestiging in het wild is tot stand gekomen. Maar de *uitkomst* of het *resultaat* is voor al deze soorten hetzelfde: ze planten zich voort in de vrije natuur en zijn dus **verwilderd**.

populatiestrends van deze soorten wordt verwezen naar artikels elders in dit nummer (ANSELIN & VERMEERSCH 2005, ANSELIN & DEVOS 2005). Hoewel Grauwe Ganzen *Anser anser* in het grootste deel van Vlaanderen ook als verwilderd kunnen worden beschouwd, neemt deze soort een aparte positie in omdat ook wilde populaties een sterke uitbreiding kenden in Europa. Het

onderscheid tussen verwilderde en wilde ganzen wordt daardoor steeds moeilijker wordt (zie ook DEVOS *et al.* 2005). Hetzelfde fenomeen lijkt zich recent ook voor te doen bij de Brandgans (VAN DER JEUGD 2005). De beheersproblematiek van verwilderde ganzenpopulaties is niet beperkt tot Vlaanderen. Ook in andere landen worden problemen gemeld door het toenemend aan-

Figuur 1: Aantalstrend bij de verwilderde ganzen in Vlaanderen, gebaseerd op somming van losse waarnemingen per atlashok (Bron: BECK *et al.* 2002b).

Figure 1. Population trends of feral geese in Flanders, based on non systematic data in atlas squares (Source: BECK *et al.* 2002b) (Red: *Branta canadensis*, green: *Alopochen aegyptiacus*, dark blue: *Branta leucopsis*, purple: *Anser indicus*, light blue: *Chloephaga picta*)

Canadese Ganzen *Branta canadensis* gaan niet altijd goed samen met broedende weidevogels (© Rudi Debruyne)

Paartje Magelhaenganzens *Cloephaga picta* (© Geert Spanoghe)

tal exoten, niet alleen op het vlak van natuurbehoud, maar ook voor andere sectoren (zoals economie en de vrijetijdsector). HUGHES *et al.* (1999) wijzen op een aantal conflictsituaties van verwilderde ganzenpopulaties met de ecologie, economie en volksgezondheid in Groot-Brittannië. Tot een eerste categorie behoren hybridisatie, competitie, overdracht van ziektes en habitatvernietiging. Voor de economie zijn er conflictsituaties met landbouw, parken en recreatiedomeinen en luchtverkeersveiligheid. Watervervuiling kan een invloed hebben op de volksgezondheid.

Een stappenplan voor de bestrijding van exoten

De kern van de onderzoeksopdracht bestond in het opstellen van een actieplan ter bestrijding van de verwilderde ganzen. Voor alle beschouwde soorten werden een aantal mogelijke maatregelen uitgewerkt in de vorm van een stappenplan. Het in dit artikel besproken stappenplan behoeft echter geen soortspecifieke benadering gezien de vrij gelijkaardige ecologie van de behandelde soorten (broedecologie en ruigewoonten).

Een stappenplan inzake verwilderde ganzen beslaat drie luiken:

(1) Een eerste stap is de *identificatie van verwilderde ganzen als zijnde probleemsoorten*. Vooral vanaf de jaren '90 namen de populaties van Canadese Gans en Nijlgans toe, iets later gevolgd door die van de Brandgans, en werd voor het eerst de zorg uitgesproken over de aanwezigheid van deze invasieve soorten (zie BECK *et al* 2002a,b; ANSELIN & VERMEERSCH 2005).

(2) Een tweede stap is de *inschatting van de omvang van het probleem*. Soortgericht

onderzoek in Vlaanderen, met kwantificering van de schade aan ecologie of economie werd nog nooit uitgevoerd. De enige kwalitatieve gegevens werden gehaald uit het aantal schadeclaims toegekomen bij Aminor Afdeling Natuur (veelal uit de landbouwsector) en uit een enquête die werd uitgevoerd in het kader van de in dit artikel besproken onderzoeksopdracht. De enquête, in vorm van een vragenlijst, werd gevoerd bij natuurwachters, conservators van natuurgebieden van Natuurpunt en beheerders van recreatiegebieden in Vlaanderen. Aangezien sommige natuurgebieden als landbouwgebied worden beheerd, werd ook (in beperkte mate) informatie verkregen uit deze sector. Aan de hand van de vragenlijst werd gepeild naar de aanwezigheid, mogelijke schade en uitgevoerd beheer inzake verwilderde ganzen.

Uit de analyse van de resultaten blijkt dat in veel natuur- en recreatiegebieden verwilderde ganzen voorkomen. Vooral Canadese Ganzen (33 %) en Nijlganzen (28 %) scoren hoog. Van de andere soorten wordt ook vermelding gemaakt, maar in beduidend mindere mate: Soepgans (5 %), Brandgans (5 %) en Indische Gans (3 %). Deze aanwezigheid wordt in meer dan de helft van de geanalyseerde gebieden ervaren als zijnde schadelijk. Die schade wordt in meer dan 80 % van de gevallen onder de noemer 'ecologische schade' geplaatst. Hierbij worden eutrofiëring en competitie gepaard met agressief gedrag ten opzichte van andere watervogels het vaakst aangehaald. In minder dan de helft van de gebieden waar schade werd gemeld, werd ook daadwerkelijk opgetreden. De beheersmaatregelen gebeurden echter zeer lokaal en ongecoördineerd, en werden haast nooit op efficiëntie geëvalueerd.

(3) Een derde en laatste stap, het opstellen

van de uiteindelijke *beheersstrategie*, bestaat enerzijds uit preventiemaatregelen en anderzijds uit praktijkgericht advies.

Als *preventiemaatregel* werd voorgesteld om werk te maken van een positieflijst voor verwilderde watervogels in Vlaanderen zoals die bestaat voor de zoogdieren. Enkel de soorten die op de lijst voorkomen zouden dan in gevangenschap mogen gehouden worden.

Het *praktijkgericht advies* baseert zich op ervaringen uit het buitenland. Hierbij werd eerst een overzicht gemaakt van alle denkbare bestrijdingstechnieken. Deze werden dan kritisch geëvalueerd op efficiëntie, om te eindigen met de best mogelijke bestrijdingstechnieken. Men moet er vooral rekening mee houden dat een hoge efficiëntie slechts behaald kan worden door een combinatie van maatregelen, namelijk op het niveau van reproductie en op het niveau van de volwassen vogels. Op het niveau van de reproductie blijkt het schudden van de eieren de beste optie. Soortspecifiek worden dan tijdens de broedperiode de broedlocaties doorkruist op zoek naar bezette nesten. Voor deze actie worden het best verschillende mensen tegelijkertijd ingezet, wat de doorgangtijd en dus ook de verstoring van andere broedvogels verkort. De Nijlgans verdient hier extra aandacht aangezien deze soort jaarrond tot broeden kan komen. Op adult niveau bleek het wegvangen van vogels tijdens de ruiperiode het meest efficiënt. Wanneer de ganzen hun slagpennen ruïen, en dus een korte periode niet kunnen vliegen, kunnen de vogels worden samengedreven in een fuik. In geen enkele buitenlandse studie werd de bestrijding aan de hand van vuurwapens als populatieregulerend omschreven.

Het is aangeraden om de beheersmaatregelen niet te beperken tot één enkele soort

maar om een globaal plan op te stellen voor alle soorten. Een duurzaam effect kan maar bekomen worden indien gebiedsdekkend wordt gewerkt, zoniet worden exotenvrije gebieden ogenblikkelijk opnieuw ingepalmd. Tevens is een begeleidende sensibilisatie-campagne ter vergroting van het maatschappelijk draagvlak van groot belang.

Discussie

Het stijgend aantal klachten zowel vanuit de natuurbehoudsector (vertrappelen en vervuilen van beschermde waardevolle gebieden, begrazing van kwetsbare watervegetaties, agressie ten opzichte van andere broedvogels) als vanuit de landbouwsector (begrazingschade aan graslanden en oogsten) wijzen op het bestaan van een aantal conflictsituaties en een nood aan duidelijkheid over mogelijke maatregelen. De resultaten van de enquête bevestigen deze vermoedens. Dit neemt niet weg dat het bestrijden van exoten vaak enigszins omstreden is, zeker wanneer dit impliceert dat een groot aantal vogels moet gedood worden. Een planmatige, ethisch verantwoorde aanpak en een duidelijke voorlichtingscampagne kunnen op dat vlak veel problemen voorkomen. Een belangrijke eerste stap voor het bestrijden van verwilderde ganzensoorten in Vlaanderen – de opmaak van een goed onderbouwd bestrijdingsplan – is reeds gezet. De volgende stap – het uitvoeren in de praktijk – vergt een duidelijk wettelijk kader waarbinnen de noodzakelijke maatregelen kunnen genomen worden. Voorlopig werden alleen in

Beheer van verwilderde ganzen in de Bourgoyen-Ossemeersen (Gent)

In 2001 was de stad Gent als eerste in Vlaanderen de initiatiefnemer van een adviserend project rond de overpopulatie Canadese Ganzen (in het stedelijk natuurreservaat Bourgoyen-Ossemeersen). De aanbevelingen van deze studie-opdracht (BECK *et al.* 2002a) werden ten behoeve van het natuurbeheer en conform het jachtopeningsbesluit meteen in de praktijk omgezet. Eerst werden gedurende vier opeenvolgende jaren alle eieren van broedende Canadese Ganzen in het gebied geschud. In 2005 werden ook Canadese Ganzen (183 ex.) en Soepganzen (83 ex.) weggevangen, bijgestaan door een dierenarts en verantwoordelijken van het vilbeluik. Deze locale campagne leert dat verwilderde ganzen, mits een goede voorbereiding, op een ethisch verantwoorde en relatief goedkope manier kunnen worden afgevangen.

het kader van de nieuwste jachtopeningsbesluiten ruimere mogelijkheden voorzien voor bejaging en bestrijding van Canadese Gans. Naast een toegenomen afschot door jagers resulteerde dit in een aantal eerste initiatieven om lokale populaties in te perken (zie kader). Het is echter twijfelachtig of dit soort acties meer dan een plaatselijk en tijdelijk effect zullen hebben.

Om een duurzame en significante populatieafname op Vlaams niveau te bekomen is een meer gecoördineerde aanpak op grotere schaal vereist, waarbij zeker de andere Gewesten (Brussel, Wallonië) dienen betrokken te worden. Zelfs dan kan men zich de vraag stellen of het bij een aantal soorten al niet te laat is. Het is duidelijk dat er al een zekere wisselwerking is tussen West-Europese populaties van verwilderde ganzen (zie COOLEMAN *et al.*, 2005). Bijgevolg is de kans groot dat zelfs een gebiedsdekkende actie binnen Vlaanderen of België geen garantie meer zal bieden om de populaties op een laag, controleerbaar peil te houden. Lege plaatsen zullen na een bepaalde (niet gekende) periode waarschijnlijk weer inge-

vuld worden door zwerfers/trekkers uit de ons omringende landen. Een internationale aanpak is allicht de enige duurzame oplossing, wat niet belet om op Vlaams vlak al zoveel mogelijk inspanningen te doen. De Afdeling Natuur heeft in dit verband een dienstorder voorbereid die een kader creëert om op te treden tegen de verwilderde soorten in eigen natuurterreinen. De nota is tot stand gekomen op basis van het werk van een specialistengroep van de *World Conservation Union*, die een globale strategie heeft uitgewerkt (*World Strategy on Invasive Alien Species*), die in 2003 in Straatsburg werd goedgekeurd en volledig kadert in de Bern-Conventie. Elk land dat deze conventie heeft ondertekend wordt nu verondersteld die ook toe te passen. Deze dienstorder is echter momenteel nog niet goedgekeurd.

Indien het de Vlaamse overheid menens is om het 'exotenprobleem' aan te pakken, dan moeten echter dringend meer middelen en/of personeel vrijgemaakt worden, en moet tevens een degelijke monitoring en evaluatie voorzien worden.

Referenties

- ANSELIN A. & G. VERMEERSCH, 2005. De status van broedende verwilderde ganzen in Vlaanderen. *Natuur.oriolus* 71: ????
- ANSELIN A. & K. DEVOS, 2005. Wintertellingen van verwilderde ganzen in Vlaanderen, met bijzondere aandacht voor de Canadese Gans *Branta canadensis*. *Natuur.oriolus* 71: ????
- BECK O., A. ANSELIN A. & J.P. MAELFAIT, 2002a. *Mogelijke maatregelen ter bestrijding van Canadese ganzen (Branta canadensis) in het stedelijk natuurreservaat Bourgoyen-Ossemeersen*. Verslag van het Instituut voor Natuurbehoud 2002.17. Brussel.
- BECK O., A. ANSELIN & E. KUIJKEN, 2002b. *Beheer van verwilderde watervogels in Vlaanderen*. Rapport van het Instituut voor Natuurbehoud 2002.08. Brussel.
- COOLEMAN S., A. ANSELIN, O. BECK, E. KUIJKEN & L. LENS, 2005. Verplaatsingen en mortaliteit van Canadese Ganzen *Branta canadensis* in Vlaanderen. *Natuur.oriolus* 71: ????
- DEVOS K., G. VERMEERSCH, A. ANSELIN, E. KUIJKEN, F. DE SCHEEMAER, J. GABRIËLS & W. HAMELINCX, 2005. Verspreiding en populatieontwikkeling van broedende Grauwe Ganzen *Anser anser* in Vlaanderen. *Natuur.oriolus* 71: ????
- HUGHES B., J. KIRBY & J.M. ROWCLIFFE, 1999. Waterbird conflicts in Britain and Ireland: Ruddy Ducks *Oxyura jamaicensis*, Canada Geese *Branta canadensis*, and Cormorants *Phalacrocorax carbo*. *Wildfowl* 50:77-99.
- MINA-plan 2 (1997-2001).
- IUCN, 2000. IUCN guidelines for the prevention of biodiversity loss caused by alien invasive species.
- VAN DEN BERGE K., 2002. *Afwegingskader introductie van vreemde en gewijzigde biota*. Eindverslag Actie 117 Minaplan 2. Intern document IBW/AMINAL-afd. Natuur, Geraardsbergen, Brussel.
- VAN DER JEUGD H., 2005. Brandganzen *Branta leucopsis* in beweging! *Natuur.oriolus* 71: ????

Olivier Beck¹ & Anny Anselin²

¹ Brussels Instituut voor Milieubeheer, Gulledele 100, B-1200 Brussel, obe@ibgebim.be

² Instituut voor Natuurbehoud, Kliniekstraat 25, B-1070 Brussel, anny.anselin@inbo.be